

DE STOMME VAN KAMPEN

Thea Beckman

De Stomme van Kampen

LEMNISCAAT ROTTERDAM

Wil je meer weten over onze boeken?
Ga naar www.lemniscaat.nl

Achtste druk, 2005

Omslag: Jan Wesseling
Afgebeeld is een detail van Hendrick Avercamps schilderij 'Ijsvermaak',
eigendom van de Stichting Collectie P. en N. de Boer
© Lemniscaat b.v. Rotterdam 1992
ISBN 90 6069 690 x

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere
wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk: Drukkerij C. Haasbeek b.v., Alphen aan den Rijn
Bindwerk: Boekbinderij De Ruiter b.v., Zwolle

*Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en verouderings-
bestendig papier en geproduceerd in de Benelux waardoor onnodig milieu-
verontreinigend transport is vermeden.*

I

KAMPEN 1587-1603

2 Jaar

Boem!!

Barend Avercamp, stadsapotheker te Kampen, grijpt mis en met een harde bons valt zijn leren schoudertas op de grond. De bons maakt de zuigeling Rutger zo aan het schrikken dat hij nauwelijks meer tot bedaren is te brengen. De meid Lientgen komt op dat gekrijs ontsteld aanrennen uit het achterhuis.

‘Here, wat gebeurt hier?’

Woedend kijkt moeder Beatrix op naar haar man.

‘Wees toch wat voorzichtiger! Je laat dat kind zich een ongeluk schrikken. Kijk, nu wil hij niet meer drinken. Hij is helemaal van streek.’

Ze wiegt de schreeuwende baby in haar armen, probeert hem te sussen. Zuchtend knoopt ze haar jak dicht. Barend kijkt schuldig, en dan pas valt hem iets op.

Terwijl de meid Lientgen zich bukt naar de tas en die voorzichtig op de tafel zet, en Beatrix haar zuigeling stil probeert te krijgen, staart Barend naar zijn andere kind, de kleine Hendrick, tweeënehalf jaar oud, die op de grond zit en onverstoorbaar verdiept is in zijn spel met een houten paardje. Hij reageert niet op het gekrijs van de twee maanden oude Rutger, hij is niet geschrokken van de klap waarmee Barend de tas liet glippen, hij schijnt ook niet te beseffen dat zijn moeder boos is. Hij speelt, geconcentreerd, vol overgave, stil...

Andere kinderen maken tijdens hun spel geluiden, roepen ‘hu, hu,’ of klakken met de tong. Hendrick niet. Hij laat zijn paardje draven, steigen, bokken in volmaakte stilte.

Geleidelijk aan gaat Rutgers geschreeuw over in een zielig snikken.

‘Ik hoop dat er niets gebroken is,’ zegt Lientgen, wijzend op de tas. Barend antwoordt niet. Hij kijkt naar Hendrick en diens stille spel.

Beatrix staat op om het nahikkende zuigelingetje in zijn wieg te leggen. De baby is zo uitgeput dat hij meteen in slaap valt.

Als ze terugkomt in de voorkamer ziet ze haar man geknield voor Hendrick zitten. De verwijten die ze voor hem klaar heeft, blijven haar in de keel steken; angst springt in haar ogen. Barend richt zich op, fronst de wenkbrauwen.

‘Is het jou nooit opgevallen dat onze Hendrick niets schijnt te horen?’ vraagt hij. Streng kijkt hij zijn vrouw aan en ziet hoe bleek ze is geworden. Ze slikt, ontwijkt zijn blik.

‘Waarom praat onze oudste zoon nog altijd niet?’ vervolgt Barend. Het klinkt alsof hij iemand beschuldigt. ‘Hij is bijna drie jaar oud. Heb jij hem ooit een woord horen zeggen?’

‘Dat... dat komt nog wel,’ fluistert Beatrix, op haar handen starend.

‘Denk je?’

Lientgen staat nog midden in de kamer, roerloos. Ze durft niemand aan te kijken, zich niet te bewegen. Haar handen houdt ze onder haar schort; ze moet met geweld haar neiging om een kruis te slaan onderdrukken, want dat kan niet in dit hervormde gezin. De spanning is op eens om in stukken te hakken, zo dik.

Beatrix trekt de schouders naar achteren. Eindelijk kijkt ze haar man aan.

‘Nee,’ zegt ze hard. ‘Hendrick praat nog niet en ik weet niet of hij dat ooit zal leren.’

Zo, dat is eruit. Al langer dan een jaar wordt ze door onzekerheid gekweld en ze hoopt, bidt dat het nog goed zal komen. Ze heeft haar angst, haar ongerustheid verborgen weten te houden, maar dat heeft nu geen zin meer.

‘Hij is doof, nietwaar?’ zegt Barend en opnieuw klinkt dat alsof hij iemand beschuldigt. Hij voelt zich buitengesloten. Hoe kon Beatrix zoiets voor hem geheimhouden? Het is ook zijn kind, en zij wist het. Hoe lang al?

De drie volwassenen kijken neer op Hendrick, die rustig doorgaat met zijn spel. Hij laat het paardje huppelen, omvallen, hij glimlacht erbij. Maar geen geluid komt over zijn lippen. De val van de tas, het gekrijs

van de zuigeling, Lientgens ontstelde uitroep – dat alles is hem totaal ontgaan.

Barend kan er niets aan doen. Hij is geen onrechtvaardig mens, maar de diepe teleurstelling die hem nu overvalt zoekt een uitweg, een zondebok. Bitter zegt hij: ‘Jij wist het al een hele tijd. Onze Hendrick kan niets horen. Daarom leert hij niet praten, omdat hij niet weet wat dat is, omdat hij het nooit zal weten. Kijk naar hem! Hij vindt de wereld een grappig oord en hij amuseert zich met alles wat hij ziet of wat wij doen. Maar het is een wereld van beweging, niet van geluid. Voor hem is het een doodstille wereld, die hem nauwelijks aangaat. Besef je wat dat betekent, vrouw? Of wilde je het niet zien, niet toegeven? Wat moet er van zo’n kind terechtkomen? Hoe kunnen we dat grootbrengen?’

Beatrix zwijgt. Heel stil staat ze, terwijl dikke tranen geruisloos over haar wangen glijden. Barend voelt zijn keel dik worden. Mooi is ze zo, trots en tragisch tegelijk. Langzaam lost zijn boosheid zich op.

‘Waarom heb je mij er nooit iets over gezegd?’ Hij praat nu zacht, bijna teder. De aanwezigheid van de dienstmeid is hij vergeten. Hij heeft te doen met zijn vrouw, maar ook met zichzelf.

Dat zoiets mij moet overkomen, denkt hij verdrietig. Bij het begin van hun huwelijk hadden ze afgesproken dat hun kinderen, koste wat het kost, een goede opleiding zouden krijgen. Hoe blij waren ze niet geweest toen hun eerstgeborene een zoon bleek te zijn, een toekomstige opvolger van vader Barend. Maar nu wordt hij plotseling geconfronteerd met een onloochenbare waarheid: de kleine Hendrick is doof, stokdoof en zal daarom altijd stom blijven, tot niets in staat.

Tot ze een jaar of zeven zijn worden kinderen vooral door de moeder opgevoed; pas daarna gaan ze naar school en beginnen de vaders zich voor hen te interesseren. Zo is het altijd geweest en zo is het nu, op het eind van de zestiende eeuw, nog steeds. Desondanks beklagt Barend zich.

‘Je had mij in vertrouwen moeten nemen. Ik heb er recht op te weten hoe mijn kinderen gedijen.’

Hij begint zich alweer kwaad te maken en Lientgen sluipt de kamer uit, terug naar het achterhuis. Met een echtelijke ruzie wil ze niets te maken

hebben. In stilte kiest ze partij voor haar meesteres, die van alles de schuld krijgt, terwijl ze toch zo'n lieve vrouw is. De meid gaat even kijken bij Rutger in zijn wieg, die nu gelukkig stil is en slaapt.

'Wat zeurt die man nou,' prevelt ze, 'hij heeft toch nóg een zoon. En die is beslist niet doof.'

In de woonkamer trotseert Beatrix de woede van haar man. 'Hendrick is een gezond kind. Hij is nooit ziek en altijd vrolijk. Hij bezorgt niemand last. En hij is slim. Hij kan al zelf zijn wambuis dichtknopen en zijn schoenen aantrekken. En hij knoeit niet met zijn eten.'

'Maar hij hoort niets.'

'Nee, hij schijnt niets te horen.'

'En jij wist dat.'

'Ik... vermoedde het. Hij luistert niet naar wat hem gezegd wordt. Hij schrikt nooit van een hard geluid, maar wel als hij plotseling iemand ziet die hij niet hoorde aankomen.' Ze veegt verstrooid over haar natte gezicht. 'Nou en? God heeft ons een kind gegeven dat doofstom is. We zullen dat kruis moeten dragen. Het is een kruis, Barend, maar ik zweer je, ik zal dit kind grootbrengen, hoe dan ook. Ik zal het leren bidden en een goed mens van hem maken, zoals ik ook met Rutger zal doen en met alle kinderen die we in de toekomst nog mogen krijgen. Onze Hendrick is een Avercamp! En geen Avercamp zal ooit tot de bedelstaf geraken, al is hij nog zo ongelukkig en misdeeld.'

'Hoe?'

Ze weet niet hoe. Een doofstomme kan geen apotheker worden, of predikant, of schoolmeester, of welk ander beroep er ook is weggelegd voor pientere jongens die Avercamp heten. Wat kun je leren aan een kind dat niets hoort?

Maar wanhoop is het wapen van de zwakken. Beatrix laat de wanhoop niet toe, al weet ze dat Hendrick nooit naar school zal kunnen gaan, geen Latijn kan leren, nooit de familietraditie zal kunnen voortzetten. Het leven zal onbegrijpelijk langs hem heen glijden, zonder dat hij ergens bij betrokken raakt. Maar hij is háár kind, hij maakt deel uit van een geleerde, deftige familie.

Ze bukt zich, tilt het kind op en strijkt over zijn hoofd. Hij lacht haar

vriendelijk toe. Beatrix is niet gul met liefkozingen, maar nu voelt ze zich gedrongen haar genegenheid voor juist dit kleintje te uiten. 'Onze Hendrick,' zegt ze fier, 'zal de wereld nog eens versted doen staan. Daar zal ik voor zorgen, Barend. Ik zweer het je.'

4 Jaar

Beatrix Avercamp, geboren Vekemans, heeft in een opwelling van trots tegen haar man gezegd dat haar oudste kind de wereld nog eens versted zal doen staan, maar al spoedig beseft ze dat ze daarmee een vrijwel onmogelijke taak op zich heeft genomen. Ze is de oudste dochter van Peter Vekemans van Meerman, een geleerde die in Amsterdam rector is van de Latijnse school. Kort na haar huwelijk met Barend Avercamp, die in Friesland was opgeleid tot apotheker maar een tijdje in Amsterdam als schoolmeester heeft gewerkt, werd Hendrick geboren en in Amsterdam in de Oude Kerk gedoopt. Toen Barend in Kampen werd benoemd tot stadsapotheker verhuisden ze en kregen het goed. Het leven leek één en al zonneshijn. En nu... Vijf zintuigen bezit de mens: gezicht, smaak, reuk, gevoel en gehoor. Van die vijf ontbreekt er bij de kleine Hendrick één: het gehoor, en daarmee het voornaamste verbindingsmiddel tussen mensen: de taal. Hij kan huilen, lachen, krijsen, maar niet praten. Dat zal hij ook niet kunnen leren. Of toch wel? Maar hoe dan?

Hoe ziet de wereld van een doofstomme kleuter er uit? vraagt Beatrix zich af. Wat begrijpt hij, wat niet? Hij kan het haar niet vertellen. Leren kan hij wel, heeft ze gemerkt. Hij kan zichzelf aankleden, zelfstandig eten en met gebaren zijn wensen kenbaar maken. Maar zijn gebarentaal is zeer beperkt en niet altijd begrijpelijk voor anderen.

Ze is weer zwanger, terwijl de kleine Rutger al over de vloer kruipt en zijn eerste woordjes begint te stamelen, tot grote opluchting van Barend. Voor de apotheker is Rutger de hoop voor de toekomst, een normaal kind dat zich gedraagt zoals je van peuters kunt verwachten: in zichzelf opgaand, onredelijk, luidruchtig en vertederend. Al wil Barend

het niet laten merken, Rutger is zijn lieveling. Zijn gevoelens voor Hendrick zijn zeer tegenstrijdig. Het is zijn kind, vlees van zijn vlees, hij moet ervoor werken, ervoor zorgen, het kind grootbrengen – dat is zijn plicht als vader. Maar ervan houden?

Hij probeert het eerlijk. Soms strijkt hij het jongetje over de bol en wordt dan beloond met een stralende glimlach. Hij laat het kind paardrijden op zijn knie en Hendrick juicht onbelemmerd. Maar iets anders dan wilde kreten zijn het niet. Nooit zul je hem horen roepen: ‘Meer, meer,’ zoals Rutger dat al kan. En dan voelt Barend toch weer zijn hart uitgaan naar de jongste, die begrijpt! Wat begrijpt Hendrick? Niets... Dat ergert hem, het wekt zijn afkeer, die hij echter meesterlijk weet te verbergen, want Beatrix heeft al verdriet genoeg.

Heeft Hendrick al ontdekt dat hij anders is? Wat gaat er om in een kind dat leeft in ijzige stilte, aan wie je niets kunt vertellen? Beatrix, opgegroeid in een familie waarin boeken, taal en geleerdheid een belangrijke plaats innemen, blijft maar nadenken over het probleem van een kind dat niet leert praten omdat het niets hoort. Zo'n kind weet niet dat alle mensen, voorwerpen, dieren, vogels en insecten een naam hebben waarmee ze kunnen worden aangeduid. Als die zoon van haar, aan wie zoiets belangrijks ontbreekt als de taal, zich ooit in de wereld staande moet houden, zal hij moeten leren dat alles een naam heeft, dat er zoiets als taal bestaat, dat de wereld vol geluiden en teksten is, waarmee mensen zich tegen de moeilijkheden van het bestaan kunnen wapenen. Hoe hadden de Hollanders zich ooit van de Spaanse overheersing kunnen bevrijden als er geen predikanten en regenten waren geweest die het volk met woorden wisten te bezielen? Hoe kan zij Hendrick, die leeft in volstrekte stilte, leren de wereld en alles wat zich daarin bevindt te benoemen,?

De geboorte van haar derde zoon Peter, op oudejaarsavond 1589, brengt haar op een idee. Terwijl ze uitrust van het baren en luistert naar de klokken die door de hele stad heen het nieuwe jaar begroeten, denkt ze aan de kleine Hendrick, die de klokken niet kan horen, die niet kan begrijpen waarom zijn vader op sommige dagen hard werkt en op andere dagen niet, die niet naar school zal kunnen gaan, nooit zal weten wat

de letters betekenen op de stukjes papier volgens welke zijn vader de recepten klaarmaakt. En opeens weet ze het! Hendrick zal dan wel nooit leren praten, hij kan misschien leren lezen. Ze moet hem leren de dingen om zich heen te benoemen. Niet met het gesproken woord, waarvoor hij ontoegankelijk is, maar op schrift. Dat zou de toegang tot de wereld van de volwassenen voor hem kunnen ontsluiten.

Van haar geleerde vader heeft ze Latijn geleerd, wat ongewoon is voor een vrouw. Dikwijls helpt ze haar man in de apotheek, ze verzorgt de kruidenhof achter het huis, ze ontcijfert recepten, weegt ingrediënten af. Vrouwen kunnen natuurlijk geen apotheker zijn, maar in feite weet ze al bijna evenveel van het beroep af als haar man. Zou ze dan ook niet de taak van schoolmeester op zich kunnen nemen? Terwijl de nieuwe boreling naast haar ligt te slapen, nauwelijks gestoord door het gebeier van de klokken, groeit haar zelfvertrouwen.

Ik wil niet dat een kind van mij achterlijk blijft. Ik zal Hendrick leren lezen en schrijven, neemt ze zich voor. Ik zal de wereld voor hem begrijpelijk maken. Ik zie hoe hij vaak met verbaasde ogen naar ons zit te kijken; hij begrijpt ons niet, hij zit opgesloten in een kooi waarin niets doordringt. Ach, mijn kind, hoe bereik ik je?

Inderdaad leeft de kleine Hendrick in een volstrekt onbegrijpelijke wereld. Dat hem iets ontbreekt, beseft hij nog niet. Om zich heen ziet hij mensen bewegen, hij ruikt luchtjes, hij voelt soms pijn en begint dan te huilen, al kan hij niemand zeggen waar het pijn doet. Hij leert verschillen voelen: het bed is zacht, de stoeleuning zijn hard, de plavuizen vloer is koud en wat de haard uitstraalt is warm. Maar dat alles kan hij niet benoemen, hij voelt het alleen maar. Geen ogenblik komt het in zijn hoofd op dat hij anders is dan zijn broertjes of dan de kinderen op straat. Hij neemt als vanzelfsprekend aan dat hij later net zo zal zijn als alle andere levende wezens om hem heen. Van wat die doen, waarom ze heen en weer lopen, waar het voedsel vandaan komt dat op geregelde tijden op tafel verschijnt, hij heeft er geen flauw benul van en hij vraagt zich ook niets af. Echt denken kan hij zelfs niet; daarvoor heeft een mens woorden nodig en die bezit hij niet. En dat er behalve vormen en

kleuren, geuren en wat zijn handen kunnen aanraken ook nog geluiden bestaan, die zo'n groot deel van het dagelijks leven uitmaken, weet hij niet.

Soms kan hij intens naar de mensen in huis zitten kijken. Hij ziet ze bij elkaar staan, met de mond happende bewegingen maken zonder dat ze eten; dan gaan ze plotseling uiteen en doen iets. Omdat hij een kleuter is doet hij de volwassenen na. Dan gaat hij voor zijn moeder staan en hapt naar niets, naar lucht. Tot zijn schrik ziet hij het vertrouwde lieve gezicht opeens veranderen. Ze schudt het hoofd. Omdat hij standjes niet kan horen, heeft Beatrix zich aangewend hem op andere manieren duidelijk te maken dat iets niet mag: door de wenkbrauwen te fronsen, haar hoofd te schudden, streng te kijken – dat begrijpt hij. Happen mag dus niet?

Maar zij doet het zelf en dat andere kind, dat zich telkens meester maakt van zijn houten-paardje-op-wieltjes, doet het ook! En dan lacht ze...

Ofschoon hij dat alles niet echt kan bedenken omdat hem de woorden ontbreken, kan hij zich wel verbazen en dat doet hij dan ook, de ganse dag. Maar verder neemt hij het leven zoals het op hem afkomt, raadselachtig maar plezierig. De vele mysteries om hem heen verontrusten hem niet – nog niet. Maar hij groeit en kijkt, kijkt, snuift, hij probeert de wereld te doorgronden en het lukt hem niet.

Al kan hij niet praten, geluid maken kan hij wel. Hij kan schreeuwen, schateren, brullen. Ongearticuleerde klanken kan hij uitstoten, die zijn ouders en Lientgen in de oren schetteren en die hij zelf niet hoort, zodat hij niet weet hoe afschuwelijk ze klinken en hoe andere mensen, burgers of voorbijgangers ervan schrikken en hem bevreemd aankijken. Is dat kind mal? Achterlijk? Van de duivel bezeten? Beatrix doet wat ze kan om hem die kreten af te leren door hem boos aan te kijken, bezwerend het hoofd te schudden, met haar vinger te dreigen. Ze schaamt zich als Hendrick in het bijzijn van anderen zulke geluiden maakt, vooral als ze ziet hoe mensen ervan schrikken en ineenkrimpen. Het duurt lang voordat Hendrick daar iets van begrijpt, voordat hij zijn

woeste schaterlach, zijn wilde gekrijs als hij zich kwaad maakt, achterwege laat en leert om zijn vreugde te tonen met een glimlach en zijn woede of verdriet te uiten door boos te kijken of te stampvoeten. Die uitingen worden hem niet verboden; soms zelfs wordt hij ervoor beloond omdat Beatrix hem over het haar strijkt en Lientgen hem een kusje geeft.

Het verschil tussen zijn moeder en Lientgen kent hij evenmin. Ze zorgen voor hem, letten op hem, leren hem hoe hij zich moet aankleden, hoe hij moet eten zonder knoeien, en zijn behoeften moet doen in het houten huisje in de kruidenhof. Dat geeft Beatrix hoop. Als je hem bepaalde handelingen een paar maal voordoet, hem daarbij aanmoedigend toeknikt, gebaren maakt, hem duwtjes geeft in de goede richting, over de bol aait, doet hij het al gauw zelf, zonder hulp van de volwassenen. Dat sterkt haar in de overtuiging dat Hendrick niet dom is en beslist niet achterlijk. Dat hij bij pijn of kinderverdriet even gemakkelijk naar Lientgen loopt als naar haar, kan Beatrix hem nauwelijks kwalijk nemen: ze beseft dat er voor Hendrick geen verschil bestaat tussen zijn moeder en de meid.

Hendricks wereld is maar klein en beperkt zich in hoofdzaak tot de kamers boven de apotheek. Slechts zelden neemt Beatrix hem mee naar buiten, omdat zij het niet kan verdragen dat burens of klanten haar meewarig aankijken of haar midden op straat aanhouden om haar te beklagen met zo'n kind. Wel neemt ze Hendrick op mooie dagen vaak mee naar de kruidenhof achter het huis en leert hem onkruid herkennen, schoffelen, plantenafval verzamelen. Dat vindt hij leuk, hij doet het graag en geniet zichtbaar van de zon op zijn hoofd.

Intussen tobt ze onophoudelijk over het probleem: hoe leer je zo'n kind lezen en schrijven?

Beatrix schrijft een lange brief naar haar geleerde vader in Amsterdam, waarin ze vertelt over de geboorte van haar zoontje Peter, genoemd naar haar vader, en waarin ze raad vraagt hoe ze moet handelen met haar oudste kind dat niets kan horen en maar niet leert praten. Tot nu toe heeft ze haar familie niet durven bekennen dat een van haar kinde-

ren niet normaal is. Maar nu, in haar wilde verlangen om Hendrick toegang te verschaffen tot de moeilijke wereld, zet ze haar schaamte opzij en bekent haar vader haar nood.

Twee weken later brengt de beurtschipper die een geregelde dienst onderhoudt tussen Kampen en Amsterdam, haar het antwoord. Peter Vekemans schrijft vol warme bewoordingen aan zijn dochter, wenst haar geluk met de voorspoedige geboorte van een derde zoon, stuurt haar tegelijk met de brief een pakket babykleertjes, een doopbeker en honderd goede raadgevingen. Pas aan het einde van de brief wijdt hij een paar woorden aan zijn stomme kleinzoon.

‘Wat Hendrickje betreft, druk ik je op het hart, mijn dochter, om dit kruis met gelatenheid te dragen. God beproeft ons op velerlei manieren, daartegen mogen wij ons niet verzetten. Misschien komt het ooit nog goed met de jongen en is zijn doofheid iets wat voorbijgaat. Zo niet, wanhoop dan niet, mijn lief kind, wanhoop is een zonde. Bedenk dat er toch nog beroepen voor een doofstomme openstaan. In de steeg naast ons huis woont een man die ook niet kan horen of praten; hij verdient zijn brood als mandenvlechter en bezembinder. Hier in de haven werken vele vreemdelingen die onze taal niet machtig zijn, als sjouwer en dagloner, ook al verstaan ze geen woord van wat er tegen hen wordt gezegd. Vertrouw op God, mijn kind, Hendrick is in Zijn hand.’

Beatrix heeft groot respect voor haar vader en ze is blij met de kinderkleertjes en de zilveren doopbeker, maar de brief werpt ze woedend op tafel. Als even later Barend naar boven komt voor het middagmaal wijst ze hem verontwaardigd op het epistel.

‘Daar heb ik veel aan! Laat onze Hendrick maar bezembinder worden... het armoedigste beroep dat er bestaat. En dat voor een Avercamp? Nooit van mijn leven! Onze Hendrick moet een goed vak leren, waarmee hij ruimschoots zijn brood kan verdienen.’

‘Hoe?’ vraagt Barend weer, terwijl hij Rutger op schoot neemt en speelt achter de oren kietelt. ‘Meer, meer!’ krijgt het kind verrukt. Jaloers ziet Beatrix het aan.

‘Ik vind er wel iets op,’ zegt ze koppig.

Barend knikt haar bemoedigend toe en na het eten haast hij zich naar beneden, naar de apotheek. Het is winter, er zijn veel zieken. En verder is het 's winters altijd druk met vrouwen die hoestdrankjes komen halen, of zalfjes voor pijnlijke gewrichten, gesprongen handen en winterbenen.

Na het eten geeft Beatrix de zuigeling Peter de borst, draagt Lientgen op Rutger voor zijn middagslaapje naar bed te brengen en trekt dan Hendrick naar zich toe bij de leeggeruimde tafel. 'Zitten,' commandeert ze, wijzend op een stoel. Hendrick klimt erop met een gezichtje vol verwachting. Zijn moeder gaat iets leuks met hem doen. Maar waarom lacht ze niet? Om de glimlach waarvan hij zoveel houdt op haar gezicht te toveren, kijkt hij haar stralend aan. Beatrix let er niet op. Ze legt een leetje en een griffel voor zich.

'Kijk.'

Ze tekent een stoel die min of meer lijkt op die waarop het kind zit en schrijft ernaast in haar fraaie handschrift: **STOEL**, de letters flink uit elkaar. Ze wijst op de tekening, op het woord, op de stoel waarop Hendrick zit. Het kind kijkt niet-begrijpend van het een naar het ander, oplettend haar vinger volgend. Beatrix wijst nogmaals op de letters, drukt de griffel in zijn hand, leidt die hand in een poging hem de letters te laten natekenen. Maar zijn mollige knuistje kan de dunne griffel nauwelijks baas. En hij begrijpt niet wat ze van hem verlangt.

Zijn verbaasd opgetrokken wenkbrauwen doen haar pijn. Ach, hij is nog geen vijf. Hoe maak je zo'n kind duidelijk wat schrijven is, wat letters voor dingen zijn?

Ze staat op, haalt een stuk papier uit de kast, een inktpotje en een ganzenveer. Ze schuift de lei terzijde en begint weer te schrijven, ditmaal met inkt op papier: **HENDRICK** – de letters weer ver uit elkaar. Het kind ziet belangstellend toe. Ze wijst op de naam, op haar zontje, ze geeft hem een stuk krijt en de lei, gebaart hem dat hij hetzelfde moet doen.

Het knuistje met de korte vingers kan het krijt beter vasthouden dan de griffel. Hendrick krast ermee over de lei en staart dan verrukt naar de

witte strepen die ontstaan. Beatrix schudt streng het hoofd, veegt de strepen weg en wijst op het woord HENDRICK. Dát moet hij natekenen.

Het duurt nog even eer hij het begrijpt, maar dan tekent hij met onbeholpen haaltjes werkelijk een H. Als beloning klopt Beatrix hem op het hoofd, lacht tegen hem, wijst op de volgende letter. Na een uur tobben kan Hendrick zijn eigen naam schrijven, moeizaam, hobbelig, half onleesbaar. Maar heeft hij nu ook begrepen dat *hij* dat is?

Rutger ontwaakt uit zijn middagdutje en zet een keel op omdat zijn moeder hem niet snel genoeg uit de bedstee haalt. Daardoor wordt ook Petertje wakker en begint te huilen. Nu heeft Beatrix geen tijd meer voor haar doofstomme kind. Hendrick echter, niet gestoord door het lawaai, blijft vrolijk doorgaan met het leitje volzetten met strepen en halfgelukte letters. Hij schijnt het een leuk spelletje te vinden.

Eindelijk keert de rust weer. Petertje is opnieuw in slaap gesust, Rutger zit op de grond te spelen met een paar houten blokjes. Beatrix wendt zich weer tot de Stomme en even hapt ze naar adem. Trots toont Hendrick haar het leitje. Daar staat zijn naam. Hij wijst erop, hij wijst op zichzelf, dan, aarzelend, op Rutger. ‘Nee,’ gebaart Beatrix. Snel trekt ze de lei naar zich toe, schrijft RUTGER en wijst op het broertje.

Verwonderd kijkt Hendrick naar zijn moeder op. Horen bij het andere kind andere lijntjes? Ja, knikt ze hem toe. Ze wijst nogmaals op Rutger, op diens naam, en duwt haar zoon het krijtje in de hand. Hij probeert het – warempel, hij probeert het! De R lijkt om te vallen, de U heeft geen onderzijde, de T lijkt een galg, de G kost hem de meeste moeite en ziet eruit als een schip op woelige zee, de E lijkt op een doofpot en de laatste R valt de tegenovergestelde kant uit, maar Hendrick vindt zelf dat hij het er goed heeft afgebracht.

Hij wijst op het woord, dan op zijn broer. ‘Ja,’ knikt Beatrix. Voor Hendrick Avercamp, nog geen vijf jaar oud, levend in een doodstille ruimte waar van alles beweegt, kleur en geur heeft, maar waarin geen geluid doordringt, gaat die middag een nieuwe wereld open. De wereld van het witte krijt. Je krast ermee over het zwarte vlak en zie, er ontstaan lijnen! Telkens anders, allemaal verschillend. Natuurlijk begrijpt hij het niet op

die manier, want die woorden kent hij niet en denken kan hij nauwelijks. Maar hij is niet dommer dan welk kind van zijn leeftijd ook en heel goed in staat het verband te begrijpen tussen het een en het ander. En omdat hij wil weten of hij dat verband inderdaad heeft ontdekt, wijst hij op de wieg en kijkt zijn moeder vragend aan. Beatrix glimlacht, schrijft PETER en toont het hem. Hendrick tekent het moeizaam na. Hij heeft zijn tong tussen zijn lippen van inspanning en zijn handje beeft van opwinding. Maar ook van verbazing, want er is hem iets opgevallen. Bij verschillende wezens horen verschillende tekens in een nieuwe volgorde, dat begrijpt hij al. Maar een teken dat telkens terugkomt is de R. Het is een mooi teken, vindt hij. Hij houdt ervan.

Als even later Lientgen binnenkomt om iets te vragen kijkt Hendrick ernstig naar haar op. Haar mond gaat open en dicht, ook die van zijn moeder doet dat. Ze eten niet. Wat doen ze? Hij trekt Beatrix aan de mouw, wijst op Lientgen, op het leitje. Beatrix veegt de lei schoon en schrijft: LIENTGEN. Peinzend kijkt het kind naar de naam. Geen R? Die moet er toch bij?

Beatrix begrijpt zijn verwarring niet, wijst op de meid, op de naam, knikt, geeft hem het krijtje. Bibberig tekent hij de letters en zet er een R achter. Misverstand! Beatrix veegt de R weg. Hendricks lip begint te trillen. Voor hem zijn zijn moeder en Lientgen wezens die bij elkaar horen, die elkaar overlappen, aanvullen, want beiden zorgen voor hem, geven hem te eten, doen dingen voor hem, leren hem van alles. En géén R? Driftig trekt hij de lei naar zich toe, veegt alles weg, tekent RRRRRR, het hele oppervlak vol. Dat teken, dat hem bevalt, dat hij mooi vindt, dat hóórt erbij, dat wil hij zien, overal... En dan, als Beatrix weer LIENTGEN schrijft zonder R, barst hij moe en teleurgesteld in tranen uit en loopt de kamer uit om in het achterhuis zielig in een hoekje te gaan zitten snikken.

De volgende dag zet Beatrix haar pogingen om voor Hendrick de grote wereld te ontsluiten onverdroten voort. Eerst de herhaling: Hendrick, Rutger, Peter. Dan haar eigen naam: BEATRIX. Hendrick straalt: daar is die R weer! IJverig tekent hij een lei vol met die naam waarmee zijn

moeder zichzelf aanduidt. De vorming van de letters gaat hem al iets beter af. Ze staan niet meer zo schots en scheef naast elkaar, vallen niet voortdurend meer om. Bijna sceelziend van inspanning weet hij ze redelijk op één lijn te krijgen. Hij leert nu ook de naam van zijn vader, als die even is binnengekomen om iets te halen: BAREND. Mooi, weer die R. Dat teken hoort bij mensen, zoveel is hem nu wel duidelijk. Wat zijn moeder met hem zit te doen ervaart hij niet als les, maar als een opwindend spel. De begrippen ‘letters’ en ‘woorden’ of ‘namen’ kent hij nog niet; wat hij begrijpt is dat de krijtstreepjes in een bepaalde vorm en volgorde hemzelf aanduiden, dat ze in een andere vorm en volgorde wijzen op de wezens om hem heen. Het is een ontdekking die hem hevig boeit. Hij is er zo ondersteboven van dat hij van ’s ochtends tot ’s avonds met het leetje en het krijt in de weer is. Soms breekt het krijt; dan raakt hij helemaal in paniek en zit er voor zijn moeder niets anders op dan een nieuw voor hem te halen, tot hij ontdekt dat je ook met een gebroken krijtje kunt schrijven.

Wat hem vooral fascineert is het feit dat hij een verandering bewerkstelt als hij met lei en krijt bezig is. Spelen heeft hij altijd al goed gekund, met zijn knikkers of zijn houten paardje. Dít spel is anders. Zodra hij het paardje loslaat valt het om en ligt het doodstil. Als de knikkers weggrollen en tegen de plint stoten, blijven ze roerloos liggen. Ze veranderen niet. Maar als hij met het krijt over de lei glijdt verschijnt er iets wat er voorheen niet was: een lijn, een kromming, een rondje, een schuine streep. Natuurlijk kan hij de vormen nog niet benoemen, maar hij ziet ze, ze maken indruk op hem, hij heeft ze zelf vorm gegeven. Het pijpje krijt gehoorzaamt aan zijn onbeholpen vingertjes, en het donkere oppervlak van de lei verandert in een toverland waaruit ongekende mogelijkheden opbloeien. Hij kan er niet genoeg van krijgen.

In de stadsschool, waar de kinderen van Kampen op hun zevende jaar naartoe gaan, begint het onderwijs met het alfabet en het telraam. Na een week, als Hendrick zonder haperen de namen van al zijn familieleden kan schrijven – al blijft hij bij de naam Lientgen nog altijd ergens een R tussenvoegen – besluit Beatrix haar zoontje dat alfabet bij te brengen, maar daarvan begrijpt hij niets. Dus keert ze terug tot het be-

noemen. Ze schrijft: BEATRIX – MOEDER. EN: BAREND – VADER. Dus grote mensen hebben twee namen? Gehoorzaam tekent Hendrick het na, een lei vol. Dan, op een schoongeveegde lei, gaat zijn moeder verder: RUTGER – BROER. PETER – BROER. LIENTGEN – MEID. Een naam en een hoedanigheid. Begrijpt hij het?

Het spel is voor Hendrick nieuw, opwindend, het biedt vele mogelijkheden, maar hij is pas vier jaar oud en net zo wispelturig als elke andere kleuter. Hoe lang zal dit hem blijven boeien? vraagt Beatrix zich af. Soms dwaalt zijn aandacht plotseling af, kijkt hij verlangend naar het venster alsof hij liever naar buiten zou gaan, of krast hij onwillig over het leitje, niet van plan iets anders te schrijven dan de letter R, waarvoor hij een onbegrijpelijke voorkeur aan de dag legt. Dan opeens komt hij aanlopen met zijn houten paardje en wil dat dat ook een naam krijgt. Beatrix schrijft het voor hem op: PAARD. Ha, daar is hij weer, de R! Geestdriftig tekent Hendrick het haar na. Nu heeft zijn speelgoed ook een naam, mét een R! Zo hoort dat ook. Uit de zak van zijn broek diept hij een paar knikkers op, legt ze op tafel, wijst naar het leitje. Beatrix grinnikt, blij met zijn vorderingen, zijn begrip en schrijft: KNIKKERS. Hij geeft een wilde kreet van vreugde als hij de R opmerkt. Zie je wel, alles wat waarde heeft, alles waarvan hij houdt, heeft die R. Teverden schrijft hij het na; doet het zes keer fout, de zevende keer goed.

Eén ding verandert niet: hoe zijn moeder ook blijft volhouden dat LIENTGEN zonder zijn geliefde letter R geschreven moet worden, dáárvan is hij niet te overtuigen. Ook Lientgen is waardevol; Hendrick is dol op haar. Lientgen zonder R, dat kán niet.

Beneden in de apotheek waar vader Barend de dag doorbrengt, werkt ook een knecht: Samuel Mostert, een verre neef van Beatrix' stiefmoeder. Samuel is een aardige jongeman met een kort bruin baardje, brede schouders en een vrolijke lach. Tot op dat moment heeft Hendrick hem altijd gezien als iemand die erbij hoort, zoals Lientgen erbij hoort. Net als de meid heeft Samuel op de zolder van het huis aan de Oudestraat een eigen hokje waar hij 's nachts slaapt. Verder is hij net als de meid een lid van het gezin: hij eet aan hun tafel, hij woont in het huis. Dat hij evenals Lientgen een ondergeschikte is die doet wat hem wordt opge-

dragen, is nooit eerder tot Hendrick doorgedrongen. Pas nu, nu hij de namen van al de mensen in het huis leert kennen, plus hun hoedanigheid, begint hij vaag een verschil te zien. LIENTGEN – MEID heeft geen R. SAMUEL – KNECHT heeft ook geen R. Zij zijn anders. In hoeverre? Het is een raadsel waarmee hij voorlopig blijft zitten.

‘Hij kan niets horen en niet praten, maar onze Hendrick is een heel slim kind,’ zegt Beatrix tegen haar man.

‘Als je daarbij je andere kinderen dan maar niet verwaarloost,’ antwoordt Barend, plichtsgetrouw als altijd. ‘Rutger heeft jouw aandacht evenzeer nodig.’ Petertje noemt hij niet. Die kan vooralsnog niets dan eten, slapen en zijn luiers bevuilen.

‘Nee, natuurlijk niet,’ zegt Beatrix, haar ogen op haar bord gericht. Ze voelt zich plotseling schuldig. Telkens als ze zich bezighoudt met de schrijflessen aan Hendrick wordt Rutger vreselijk lastig. Hij trekt aan haar rok, roept luid de paar woorden die hij kent, stampvoet, wil met Lientgen gaan wandelen, maar zodra ze buiten zijn wil hij weer naar huis. Zijn gejengel maakt dat Beatrix zich wel met hem moet bezighouden, ofschoon ze er eigenlijk te weinig tijd voor heeft. De wereld toegankelijk maken voor Hendrick eist zoveel van haar geduld en van haar tijd, en Rutger is nog veel te klein om te kunnen begrijpen dat zijn oudere broer anders is. Is hij soms jaloers?

Beatrix vermoedt dat haar man, al zegt hij dat nooit, in stilte háár de schuld geeft van Hendricks gebrek en dat hij het als haar taak beschouwt om dat gebrek zo goed en zo kwaad als het gaat op te heffen. Tegelijk is het terecht dat hij haar verwijt Rutger daarbij te verwaarlozen. Als ze Lientgen niet had...

De dienstmeid van de Avercamps kan niet lezen of schrijven, ze is het twaalfde kind van een arme pachtersfamilie en hevig verknocht aan de Avercamps, bij wie zij als een volwaardig mens wordt behandeld, als lid van het gezin. Stilletjes neemt ze Beatrix zoveel mogelijk werk uit handen en probeert Rutger en Hendrick uit elkaar te houden, want tussen die twee is er altijd ruzie. Rutger weigert zindelijk te worden. Soms trapt hij moedwillig Hendricks krijtjes kapot of breekt het leitje, zodat Lientgen haastig een nieuw moet gaan kopen, want het doofstomme

kind is niet tot bedaren te brengen als blijkt dat zijn liefste speelgoed in stukken en brokken ligt. Dan vergeet de Stomme dat het niet mag en zet hij een vreselijke keel op, stoot krijsend wilde klanken uit die huizen ver te horen zijn, zodat Lientgen verschrikt komt aanrennen, Barend zijn knecht Samuel naar boven stuurt om te zien wat er aan de hand is en Rutger, bang voor straf, wegkruipt in een hoekje en ook begint te huilen. Waarop Petertje de consternatie compleet maakt door wakker te schrikken en het eveneens op een brullen te zetten.

Hoe houd je twee rivaliserende kleuters uit elkaar? Hoe maak je dat Hendrick zijn lievelingsspel met leitje en krijgt ongestoord kan uitleven zonder zich voortdurend te moeten verdedigen tegen de aanvallen van zijn jongere broer?

In het achterhuis is nog een kleine zijkamer, meestal gebruikt om er overtollige meubels op te slaan of de winterkleren te bergen als de lente in het land komt. Beatrix neemt het zoveelste besluit. Ze laat het zijkamertje ontruimen; wat daar staat wordt verdeeld over de rest van het huis en ze plaatst er een bed in, een kleine tafel en een stoeltje. Dit wordt Hendricks heiligdom. Hier kan hij rustig zitten schrijven zonder door Rutger gestoord te worden. Hendrick Avercamp, zo klein als hij is, heeft zijn eigen domein veroverd, het domein van de stilte.

In de winter, wanneer het bitter koud is, verzamelen de gezinsleden zich 's avonds rondom de haard, vertelt Barend verhalen die hij ooit uit Friesland – zijn geboorteland – heeft meegebracht, verstelt Lientgen de broeken en buisjes van de kinderen en breidt Beatrix hun kousen. Samuel, die niet onverdienstelijk de luit bespeelt, zingt liedjes en draagt gedichtjes voor. Gezelligheid te over. Alleen Hendrick staat erbuiten, maar hij beseft dat nog niet en hij heeft genoeg aan het spel van de vlammen en het plezierige bij elkaar zijn.

Nu hij alle namen van de gezinsleden kent en ook de plaats die ze in het apothekershuis innemen, is Beatrix begonnen hem de namen van de dingen te leren. TAFEL, STOEL, BEDSTEE, SCHOORSTEEN, KEUKEN, APOTHEEK, KRUIDENHOF... een oneindige hoeveelheid dingen. En Hendrick slurpt het op, zoals een spons water opzuigt.

7 Jaar

Wanneer in 1591 Lambert, het vierde kind van Beatrix en Barend Avercamp wordt geboren, is Hendrick ruim zes jaar oud, en is zijn verbazing alleen maar toegenomen. Hij beseft nu dat álles een naam heeft; dagelijks leert hij er nieuwe namen bij. Maar daarbij moet hij voortdurend lachen om de malle mensen om hem heen, die met twee of drie bij elkaar staan terwijl hun monden open en dicht gaan, open en dicht, alsof ze naar lucht happen, terwijl ze toch niets in die monden stoppen. Soms doet hij hen na en dan kijken ze hem verstoord aan. Dan weer ziet hij buiten alle mensen tegelijk reageren, haastig in één richting lopen, komen aanrennen met ladders en leren emmers. Alle kinderen worden dan meteen binnengehaald (dat is stedelijk voorschrift, maar daar weet Hendrick niets van, net zomin als hij heeft gehoord dat de brandklok luidde...).

Op een dag vindt hij op de tafel in het woonvertrek het papier, de inkt-pot en de ganzenveer die zijn moeder heeft gebruikt om een brief naar Amsterdam te schrijven. Ze is weggeroepen omdat Rutger zijn knie kapot viel en ze heeft vergeten het schrijfgerei weg te bergen. Hendricks ogen lichten op. Dat is iets anders dan het zwarte leitje en een stuk krijt! Hij gaat erbij zitten, pakt de pen en het papier, doopt in (hij weet hoe dat moet, hij heeft het zijn moeder vaak zien doen) en schrijft. Eerst zijn naam HENDRICK. Dan zijn portret ernaast. Hoe hij eruitziet weet hij nauwelijks, maar hij tekent een hoofd, een romp, armen en benen, een broek. In zijn binnenste begint iets te trillen. Dit is leuk! Nog een figuurtje tekent hij, met een wit kapje op, gekleed in een overbloezend jak en een wijde rok. Ernaast schrijft hij MOEDER. Daaronder een zuigeling met wijdopen mond en maaiende armpjes: LAMBERT. Hij krijgt er zo'n plezier in dat hij ermee doorgaat. Zo schetst hij Rutger die